

INHOUDSOPGAVE

DE GESCHIEDENIS.....	2
TOEGEWIJD AAN CHRISTUS KONING	3
DE ARCHITECTUUR	4
De toren.....	4
Het exterieur	5
Het interieur	6
DE BINNENINRICHTING	8
Het koor.....	8
De kooraltaren.....	9
De zijkapellen	10
De glasramen.....	14
De thematische glasramen.....	15
De glasramen in de koorruimte.....	18
De sculpturen	20
De lichtarmatuur	21
Het orgel	21
BIBLIOGRAFIE	22
COLOFON.....	22

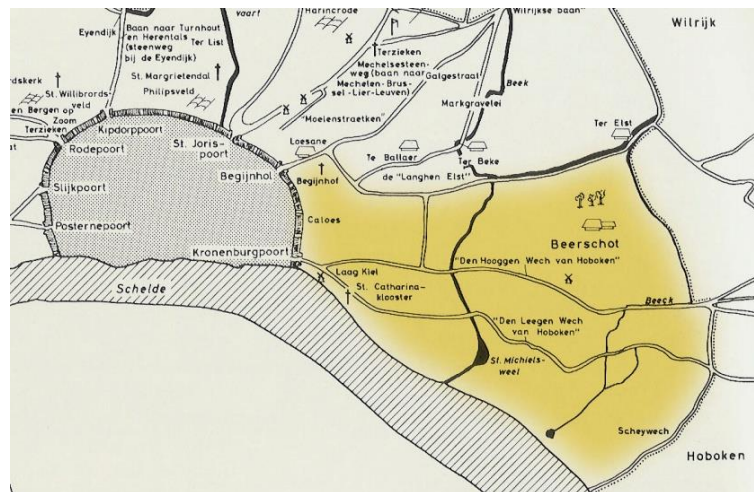
DE GESCHIEDENIS

In het Antwerpse kerkenlandschap met hoofdzakelijk gotische, barokke en neogotische kerken is de **Christus Koningkerk** echt een buitenbeentje. Ze is oorspronkelijk geconcipeerd als een tentoonstellingsgebouw.

De Christus Koningkerk is een van de drie monumentale kerken aan de zuidkant van Antwerpen die in de eerste helft van de 20ste eeuw in de zeer aparte neoromaans-neobyzantijnse stijl ontworpen zijn. De Sint-Michiël-en-Petruskerk ligt nog net langs de vroegere Spaanse omwalling (de huidige Leien), de Sint-Laurentiuskerk iets verder in het 'Leikwartier' en ten slotte de Christus Koningkerk in de Tentoonstellingswijk. De architectuur van deze kerken ademt nog de symbolische vormtaal van de middeleeuwse kerken.

De '**Tentoonstellingswijk**' maakt deel uit van de oude wijk '**Kiel**' die zich uitstrekt langs de bocht van de Schelde ten zuiden van Antwerpen tot het gebied dat in de vroege Middeleeuwen Caloes werd genoemd, 'het Laag Kiel', en meer landinwaarts van aan de Sint-Jansvliet tot de middeleeuwse gronden van 'Beerschot'.

(plan: 'De vrijheid van Antwerpen vanaf ca. 1400 tot 1542', tekening W. De Schampelaere)

Deze uitgestrekte gronden worden bij het begin van de 20ste eeuw het uitbreidingsgebied voor de stad. Eerst wordt een deel van dit gebied bestemd voor de derde Antwerpse **wereldtentoonstelling** die in 1930 zal plaatsvinden met als thema: 'Koloniën, Zeevaart en Vlaamsche Kunst'. In het vooruitzicht van de nieuw geplande wijk na de tentoonstelling ziet men de bouw van de eigen Belgische paviljoenen graag als een investering op lange termijn: 'twee vliegen in een klap'. Om de omvangrijke tentoonstelling van de kunstwerken van de Vlaamse Primitieven te herbergen plant men het toekomstige kerkgebouw als een '**Museum voor Oud-Vlaamse Kunst**'. Daarnaast komt een 'Paviljoen der Vlaamse Kunst', de huidige stedelijke school. Beide gebouwen worden na de wereldtentoonstelling de kern van de nieuwe woonwijk, de 'Tentoonstellingswijk'. Dit **modernistische nieuwe stadsdeel** wordt opgetrokken in de stijl van de 'Nieuwe Zakelijkheid' waarop o.m. de Franse architect Le Corbusier (1887-1965), de Nederlandse architecten Hendrik Berlage (1856-1934) en Willem Dudok (1884-1974) hun stempel drukken. Functionaliteit, licht, lucht en ruimte spelen een belangrijke rol. Ook in de architectuur van het kerkgebouw komen deze elementen tot uiting.

Architect Jos Smolderen (Antwerpen 1889-1973) krijgt einde twintiger jaren van de 20ste eeuw niet alleen de opdracht om de kerk te bouwen, maar ook om de volledige inplanting van de nieuwe wijk en de ontwerpen van de paviljoenen op de expo te coördineren. De basisstijlen voor het ganse project waren de 'Beaux Arts'-stijl (tijdens de wereldtentoonstelling) en de 'nieuwe zakelijkheid' voor de ontwikkeling van de nieuwe wijk.

Na de uitbouw en noodzakelijke inrichting wordt de kerk op 22 juni 1937 plechtig ingewijd door kardinaal Van Roey, de aartsbisschop van Mechelen-Brussel. Ze wordt toegewijd aan Christus Koning. In 1988 wordt ze beschermd als monument.

TOEGEWIJD AAN CHRISTUS KONING

Deze toewijding ligt in het verlengde van het feest van **Christus Koning** dat door Paus Pius XI met zijn encycliek *Quas primas* in 1925 was ingesteld.

De officiële benaming van dit feest luidt: 'Christus, koning van het heelal'. Paus Pius XI stelt dit feest in naar aanleiding van het 16de eeuwfeest van het Eerste Concilie van Nicea (325) dat plechtig verklaarde dat Jezus 'de Zoon van God' is en "één in wezen met de Vader": *Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero* ('God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God') zoals in het Credo in de misviering wordt verwoord.

Het feest was bedoeld als een christelijk antwoord op maatschappelijke bewegingen zoals het communisme en het atheïsme. In een tijd waarin koninkrijken en keizerrijken verdwijnen, wordt de Kerk toegewijd aan de enige echte koning: Christus. Na de gruwelijke Eerste Wereldoorlog vertolkt de devotie tot Christus Koning ook de hoop om de machtsstrijd tussen de volken te bezweren en 'in Gods naam' de vrede voorgoed te garanderen. In het zo geteisterde (katholieke) koninkrijk België wordt het feest dan ook ongemeen luisterrijk gevierd.

In zijn encycliek benadrukt Paus Pius XI dat de titel '**Koning**' een metafoor is, ontleend aan een wereldse instelling en geprojecteerd op een goddelijke werkelijkheid. De titel beklemtoont Jezus' hoge graad van volmaaktheid waardoor hij alle schepselen overtreft. De liturgie van '*Christus, Koning van het heelal*' accentueert de verhevenheid van Jezus als heerser van de schepping in het nieuwe heilsbestel, in de Bijbel aangeduid als het '*Rijk Gods*'. Door zijn dood en verrijzenis is er een eind gekomen aan de oude orde, waarin de mens onderworpen was aan de macht van de dood. Wie in Christus gelooft zal de eeuwige heerlijkheid mogen genieten.

Het koningschap van Christus wordt in verschillende van zijn hoedanigheden genoemd in het Nieuwe Testament: '*de Koning der eeuwen*' (1 Tim. 1:17; Apoc. 15:3), '*de Koning van Israël*' (Joh. 1:49), '*de Koning der Joden*' (Mt. 27:11), '*de enige heerser, de grote koning*' (1 Tim. 6: 15), '*Koning der koningen en Heer der heren*' (Apoc. 19:16), '*de Vorst van de koningen der aarde*' (Apoc. 1:5).

Vóór het Tweede Vaticaans Concilie vond het feest van Christus Koning plaats op de laatste zondag van oktober, voorafgaand aan 1 november, van oudsher het feest van Alle Heiligen, m.a.w.: Hij werd gevolgd door zijn hofhouding. Nu vindt het feest plaats op de zondag vóór het begin van de advent, de laatste zondag van het kerkelijk jaar.

In de Christus Koningkerk wordt het koningschap van Christus vooral tot uiting gebracht in het uitgebreide programma van de glasramen.

DE ARCHITECTUUR

Architect Jos Smolderen ontwerpt een kerk in neoromaans-Byzantijnse stijl met een slanke campaniletoren en voegt er eigentijdse art-deco-kenmerken aan toe.

De toren

De **toren** vormt een van de belangrijkste merktekens in het stadslandschap. Hij is ontworpen als een uitgerekte kubus. Met zijn 64 m hoogte en zijn vierkante basis van 8 bij 8 m kan men hem beslist stoer noemen. Hij is opvallend geplaatst in de noordwestelijke hoek.

Toch was de toren ooit hoger. Tot in de jaren 1970 reikte hij nog 10 m hoger doordat de huidige constructie bekroond was met een opengewerkte stenen campanile wat hem een veel slanker uitzicht gaf.

De toren is opgevat als één grote balk met een vierkant grondvlak waarvan de muren slechts onderbroken worden door zeer bescheiden smalle lichtopeningen. Enkel de bovenste geleding is opengewerkt omwille van de galmgaten met daaronder de uurwijzerplaten ingewerkt in de stenen muren.

Oorspronkelijk plant men een beiaard in de toren onder te brengen en een uurwijzer aan de buitenzijde. Noch de beiaard noch de klok werden ooit gerealiseerd.

Erger nog. Reeds in 1975 moet men de mooie art-deco-torenlantaarn afbreken wegens bouwvalligheid. In de plaats daarvan kwam er een koepelvormige torenbekroning op liggen, als een kleinere, repetitieve uitgave van de 3 grote koepels van de middenbeuk, maar hier bekroond met het torenkruis.

Het geheel mag dan wel evenwichtig ogen, het mist de dynamische elegantie van weleer.

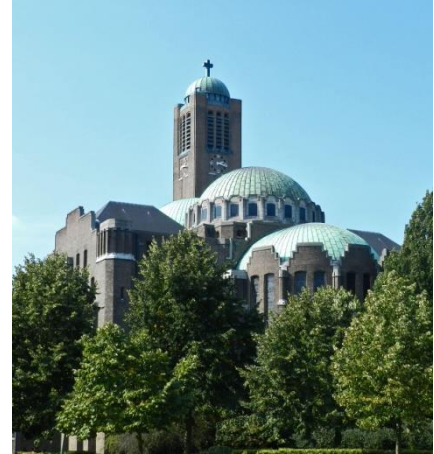
De toren in 1930
Officiële kaart van de Wereldtentoonstelling.

Het exterieur

De **dragende structuur** van de kerk is gewapend beton. De buitenbekleding is volledig in Boomse klinkaertse baksteen en in hardsteen, met decoratief gebruik van natuursteen. Al deze materialen zijn van Belgische oorsprong.

Het **ontwerp** van de kerk is geïnspireerd op het vernieuwende werk van de Nederlandse architect Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) en op de basiliek van Koekelberg die in het interbellum in de art-decostijl opgetrokken wordt. Maar ook doet ze in haar algemeenheid denken aan de neobyzantijnse Westminster Cathedral (1910).

Door het gebruik van talrijke steunberen, smalle steekboogvormige lancetvensters en brede trapgevels, van lijstgevels, opengewerkte borstweringen en een toren met schaarse openingen is de algemene indruk van het gebouw redelijk massief.

Zoals in de Byzantijnse traditie is de kerk overkluisd met **koepeldaken**. De drie enorme koepels bepalen in hoge mate het straatbeeld. Ze zijn bekleed met koper, geïmporteerd uit de toenmalige Belgische kolonie Katanga.

De **voorgevel** heeft een eenvoudige rechthoekige narthex, voorzien van rondbogige openingen. De betonnen portiek steekt af tegen de bakstenen gevel waarin de zes hoge kleurramen opvallen. In de bekroning van de voorgevel prijken **vijf natuurstenen beelden** in beeldnissen onder eenvoudige baldakijnen. Ze zijn van de hand van Alfons de Roeck (Antwerpen 1896 - Berchem 1982) en geplaatst in 1964.

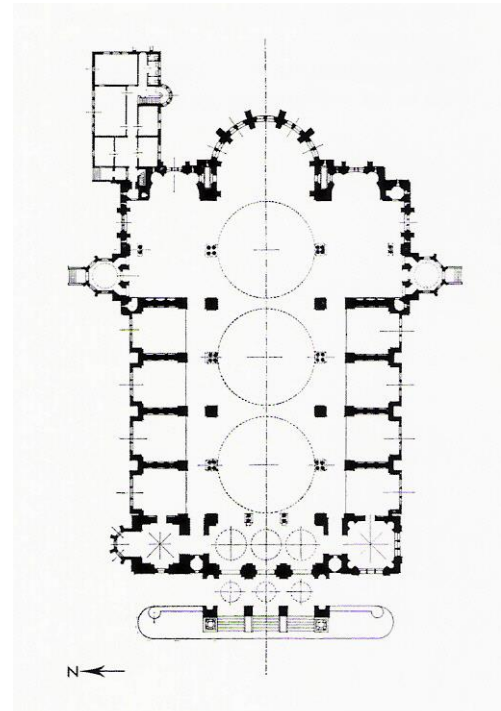
In het midden staat Christus voorgesteld als 'koning van het heelal', met de scepter in de rechter- en de globe van het universum in de linkerhand. Aan zijn rechterzijde staat Maria die de handen opsteekt in een gebaar van overgave. Links van Christus houdt de heilige Jozef een van zijn traditionele attributen vast, de winkelhaak. Dank zij zijn beiden ouders heeft Jezus zijn Koninkrijk hier kunnen vestigen. Misschien mag je ze hier ook - respectievelijk - zien als de patroonheiligen van Antwerpen en België. Uiterst rechts omklemt Petrus de sleutels van het Koninkrijk en uiterst links staat Paulus stoer met zijn marteltuig, het zwaard. Beide voornaamste apostelen zijn de eersten die hebben bijgedragen tot de uitbouw van het Rijk Gods.

Het interieur

Teruggrijpend naar de middeleeuwse traditie is de kerk **gericht op het oosten**, naar de richting waar de zon opkomt, het symbool van Christus die 'als een Licht opgaat in onze duisternis'.

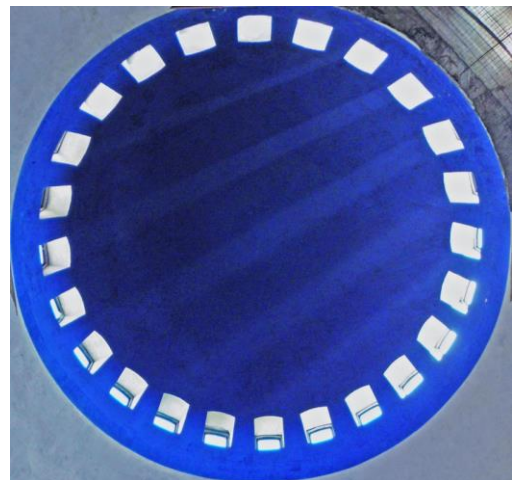
De **doopkapel** staat volgens de traditie aan de toegangspoort. Als eerste van de zeven sacramenten betekent het doopsel de opname in de christelijke gemeenschap. De doopkapel ligt aan het begin van de weg naar het Hemels Jeruzalem, verzinnebeeld door de oostelijke kant waar het belangrijkste sacrament, de Eucharistie, gevierd wordt.

Het **grondplan** is een **kruisbasiliek**. Een bescheiden uitbouw van het koor in een noord- en een zuidtransept vormt de armen van het kruis. Door de brede reeks van 4 zijkapellen die uitgeven op elk van de zijbeuken komt de kruisvorm slechts in beperkte mate tot uitdrukking. De kerk is 74 m lang (even lang als de oorspronkelijke hoogte van de toren) en 40 m breed.

De meest opvallende en gezichtsbepalende elementen van het interieur zijn de **drie monumentale koepels** geconcipeerd door architect Jan Vanhoenacker (Kortrijk 1875-1958). Het eenbeukige **schip** is overkluisd met twee koepels. De derde koepel overspant het koor. Alle drie staan ze op een hoogte van 21,5 m. Ze zijn samengesteld uit een binnen- en een buitenkoepel. De buitenkoepels met een diameter van 14 m zijn opgetrokken in 8 cm dik beton en rusten op een achthoekig betonnen kader. De binnenkoepels zijn afgewerkt in asbeton. De luchtlaag tussen beide koepels doet dienst als isolatie.

De druk van de **koepels** wordt afgevoerd over vier eenvoudige onversierde pendentieven naar vier massale vierkante zuilen die door een overspannende boog met elkaar verbonden zijn. Elke koepeltamboer, d.i. het cilindervormig deel waarop de eigenlijke koepel rust, is voorzien van 24 lichtopeningen die zorgen voor een bijzonder licht- en kleureffect op de hemelsblauw geschilderde koepels.

In de middenbeuk zijn de noordelijke en zuidelijke koepelbogen in het lagere register opgedeeld in twee kleinere bogen die middenin steunen op een pilaar van vier ronde zuilen. Boven deze zuil staat telkens een heiligenbeeld. Elk bovendeel van de koepelbogen bestaat uit 6 glasramen die een deel van het liturgisch jaar voorstellen.

Het koor neemt de volledige breedte van de kerk in en niet minder dan een derde van haar totale lengte (74 m). Aan de oostkant is het afgesloten door een **halfronde apsis** die bovenaan bekroond wordt door een halve koepel. Het eenvoudige hoofdaltaar wordt bekroond met een kruisbeeld en

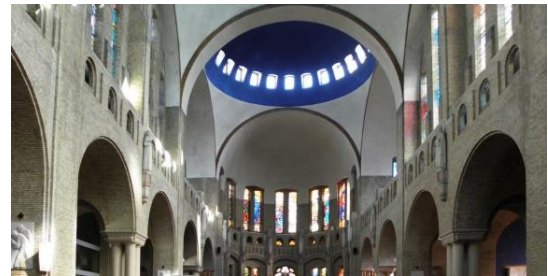
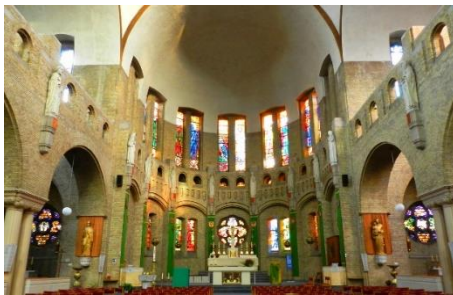
Antwerpen, Christus Koningkerk

daarachter fraaie glasramen met tussenin acht beelden van voor Antwerpen belangrijke heiligen. De zuilen zijn voorzien van fraai versierde kapitelen met bovenaan een kleine tandlijst, bekroond met massieve rondbogen in metselwerk.

Rond de ganse kerk loopt een **triforium** dat onder de glasramen zeer ondiep is en breed uitloopt naar balkons boven de westelijke en oostelijke dwarsbeuken en naar een breed platform aan de westzijde waarop het orgel is geplaatst. Aan de noordwestelijke kant staat de **toren**.

Buiten de eigenlijke kerk is aan de noordoostelijke kant een omvangrijke **sacristie** aangebouwd van 17 m bij 10 m.

De binnenafwerking van de kerk is in bijzonder duurzame materialen: de muren in Nieuwpoortse gele baksteen, het portaal, de tamboer van de koepels, de steun van het torenkoepeltje en de kordonlijsten in Belgische *petit granit* (blauwe hardsteen). De tegeltekening van de vloer op rode en zwarte achtergrond is volledig in Belgische rode marmer en zwarte 'Noir de Mazy' (prov. Namen).

DE BINNENINRICHTING

Alle kunstwerken zijn vervaardigd door Belgische, hoofdzakelijk Vlaamse kunstenaars. Enkel het orgel is van Duitse makelij.

Het koor

Het **hoogaltaar** vertoont weinig opsmuk. De eenvoudige zware altaartafel in geel geaderd en zacht gepolijst travertijnmarmmer, staat solide op acht rechthoekige poten en wordt afgezoomd met een kaarsenbank met zes koperen kandelaars die elk op de knoop het Christusmonogram PX dragen. Het tabernakel, dat bekroond is met een kruisbeeld draagt op de deur het opschrift 'Jesus Salvator Mundi', Jezus redder van de wereld.

Prachtige koperen lampen sieren het ganse hoogkoor. Door het zacht gekleurde glas verspreiden ze een diep oranjegeel licht. Alle dragen ze een andere koperingelegde tekst die verwijst naar Christus als het licht van de wereld. Van noord naar zuid:

AMBULATE DUM LUCEM HABET (gaat uw weg zolang gij het licht hebt; Joh. 12:35)

EGO SUM LUX MUNDI (Ik ben het licht van de wereld; Joh. 8:12)

HIC VIGILATE SUSTINETE (blijf hier en waakt; Mt. 26:38)

AMBULABUNT IN LUMINE (ze wandelen in het licht; Apoc. 21:24)

LUX VESTRA LUCEAT (laat Uw Licht schijnen; Mt. 5:16)

VIGILATE ET ORATE (waakt en bidt; Mt. 26:41)

Aan beide zijden van het hoogkoor verrassen de bijzonder stijlvolle **ambo's**, de afgescheiden verhoogde lessenaars van waarop het evangelie (noordzijde, iconografisch rechts van het altaar) en het epistel, de overige Bijbellezingen (zuidzijde), voorgedragen worden tijdens de misvieringen. Aan de evangeliekant is de ambo versierd met een adelaar, het symbool voor de evangelist Johannes, en het citaat uit het evangelie van Marcus (16:15): 'praedicate evangelium' (verkondig het evangelie); op de epistelambo staat de engel, symbool van de evangelist Matteüs, temidden een tekst uit een brief (epistel) van Paulus aan de Christenen van Tessalonica: 'legatur epistola haec' (dat gij deze brief laat voorlezen [aan al de broeders]; 1 Thes. 27).

Vooraan op het hoogkoor staat de **doopvont**. Ze is in namaak antieke steen vervaardigd met een zinken inlegplaat op een massieve voet.

Dezelfde eenvoud gaat uit van de **koorbanken** die voor de kerk- en kapelleden aan beide zijden van het koor zijn opgesteld. De strakke houten zitbanken zijn ommuurd met witte steen waarop doorlopend de Latijnse tekst van het Onze Vader in bas-reliëf gebeiteld is.

Ook de witstenen **preekstoel** is enkel versierd met een tekst: 'sic audiamus evangelium quasi dominum praesentem', de aanvang van het Tractatus 30, een commentaar van Sint-Augustinus bij een tekst uit het Johannesevangelie. Hierin wijst Jezus de Joden terecht omdat zij Hem veroordelen voor Zijn optreden als leraar op de sabbat in de tempel maar zelf de Wet van Mozes niet onderhouden. (Joh. 7:19-24).

De onderste **glasramen** van het hoogkoor met een voorstelling van 'het engelenkoor' zijn oorspronkelijk uit het atelier V. De Vuyst & Cie uit Brussel. Dit thema is in de huidige reeks opnieuw opgenomen. Van de bovenramen die oorspronkelijk door Eugeen Yoors ontworpen werden, waren geen kartons meer voorhanden. De glasramen zijn dan ook hertekend door Jos Michiels (1906-1999) van het Atelier Calders.

De kooraltaren

Aan beide zijden van het hoogkoor is een altaar opgesteld in een halfronde boog, aan de noordzijde het **Heilig-Sacramentsaltaar** en aan de zuidkant het **O.-L.-Vrouwe-altaar**. Zoals in de zijkapellen zijn ook deze altaren vervaardigd in geaderd wit marmer.

Een koperen tabernakeldeur en koperen kandelaars met een Chiroteken vormen een stijlvolle versiering voor het **Sacramentsaltaar**. Terwijl het tabernakel bekroond is met een eenvoudig houten kruis is de kunstzinnig uitgewerkte lichtarmatuur op basis van koper en glas kleurrijk en sfeervol. De bolvormige koperen godslamp staat in het teken van Christus, 'PX', en de wandlichten met hun rood glas laten het 'Lumen Christi', het licht van Christus, liefdevol schijnen.

Op het witmarmeren **altaar** aan de zuidkant toegewijd aan **O.-L.-Vrouw** vinden we het embleem 'AM', voor 'Ave Maria', op de verzilverde kandelaars en op de tabernakeldeur 'SM' voor 'Sancta Maria'.

De **roosvensters** in deze kapellen tonen symbolen van twee sacramenten, het priesterschap in de Sacramentskapel en het huwelijk in de O.-L.- Vrouwekapel (zie thematische glasramen).

Aan weerszijden van het hoogkoor, naast de koorkapellen, prijken 2,5 m hoge metalen beelden van de hand van Rik Sauter uit 1932. De zegenende Christus Koning wijst op zijn Heilig Hart en O.-L.-Vrouw, gekroond als koningin, draagt het Jezuskind op de arm.

De zijkapellen

Alle **kapellen in de zijbeuken** zijn toegewijd aan een heilige. Dit komt vooral visueel tot uiting in de glasramen die steeds als een drieluik de muren sieren en waarin de heilige de centrale plaats inneemt. De eucharistische functie is telkens heel fijnzinnig uitgewerkt in de marmeren altaren die in uiterste eenvoud de boodschap dwingend uitdragen.

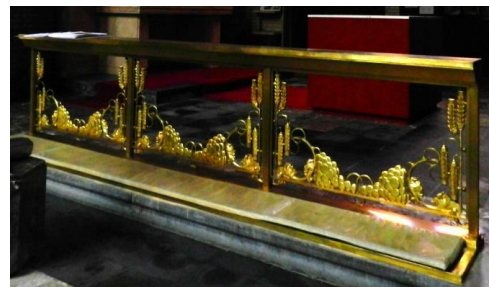
De doopkapel, ligt zoals de traditie het wil nabij de toegang tot de kerk. Door het sacrament van de doop wordt de dopeling immers opgenomen in de Christelijke gemeenschap. Symbolisch gebeurt dit bij het betreden van de kerk. Vanuit de westkant heeft de nieuwgedoopte uitzicht op het Hemels Jeruzalem, aan de oostzijde van de kerk, de kant van de opgaande zon, symbool voor het Licht van Christus. Jammer dat deze kapel nu niet meer haar oorspronkelijke functie vervult.

In 1955 plaatst Alfons de Roeck vier 2,5 m hoge plaasteren beelden van Mozes, Noach, Johannes de Doper en Maria die de slang vertrappelt. Elk van deze figuren staat traditioneel voor doop of hergeboorte en het aanbreken van een nieuwe tijd in Christus.

De glasramen worden in 1965 geplaatst door Armand Calders. Ze zijn van een heel andere kleurtonaliteit dan de ramen in de andere zijkapellen op naam van Jos Michiels, uit het atelier van Calders. De eenvoudige symbolische voorstellingen verwijzen naar water en doop, zoals de waterlelie, de vissen, een oester met parel en ten slotte de duif als zinnebeeld van de H. Geest. Ze zijn vergezeld van twee Latijnse teksten. De ene komt uit de brief van Paulus aan de Christenen van Kolosse (Kol. 2:11-12) waarin hij de doop voorstelt als een verrijzenis. De andere is Jezus' opdracht aan de apostelen om de mensen te onderwijzen en te dopen in Zijn naam (Mt. 28:19). (foto)

In de **zuidelijke zijbeuk** zijn de vier kapellen toegewijd aan (van oost naar west) O.-L.-Vrouw, Sint-Rita, Sint-Theresia en de heilige Elisabeth van Thüringen. Alle hebben ze dezelfde opbouw. Ze worden afgesloten met een koperen **communiebank** versierd met druiven en korenaren die verwijzen naar de wijn en het brood van de eucharistie.

Aan de buitenmuur geven telkens drie **glasramen** van glazenier Jos Michiels uit 1960 een prangend beeld van de heilige waaraan de kapel toegewijd is. De lijnvoering is helder en de beeldvorming monumentaal. Deze kwaliteiten had Michiels verworven bij de Antwerpse glazenier en graficus Jos Hendrickx (1906-1971).

Alle **altaren** hebben een gelijkaardige doch duidelijk geïndividualiseerde architectuur. De altaartafels in geaderd marmer, bijzonder mooi in hun eenvoud, zijn slechts een enkele keer voorzien van een beperkte versiering aan de voorzijde of van een tekst. De eveneens geaderd marmeren retabels zijn imposante wandplaten waarvan het centrale deel in wit marmer steeds andere kruisigingsscènes weergeeft te midden van gestileerde bloemmotieven. De altaren van de drie laatste kapellen verwijzen niet naar de heilige aan wie de kapel is toegewijd, maar wijzen met een voorstelling van de kruisigingsscène op het liefdesoffer van Jezus dat tijdens het misoffer op het altaar herbeleefd wordt.

In de kapel van de heilige Elisabeth suggereert het retabel het kruis waaraan Christus genageld is: een intens beeld van de eenzaam stervende Christus. In de kapel van de H. Theresia is het kruis bijna onopvallend in het bas-reliëf opgenomen tussen bloemmotieven, wijnranken en een brandend hart, symbool van Jezus' liefde. Het altaar van de heilige Rita toont Christus samen met zijn moeder Maria en Johannes onder het kruis.

De koperen **kandelaars** hebben in elke kapel een eigen vorm met drie biddende figuren in de O.-L.-Vrouwkapel, de initialen 'SR' in de Sint-Ritakapel en 'ST' bij Sint-Theresia.

Enkel in de **O.-L.-Vrouwkapel** wordt dit patroon doorbroken. Hier is de gekruisigde Christus opgenomen in een geheel van lelietakken en -bloemen, te midden van de tekst 'Wees gegroet Koningin. Geef ons de vrede', met bovenaan de Mariale kroon van de Hemelkoningin. (foto) Als enige kapel van deze zijbeuk heeft de Mariakapel ook een muurversiering, een blauwe faience achtergrond met vergulde kroon en sterren en centraal een Mariamonogram samengesteld uit de letters 'A', 'V', 'M': Ave Maria.

Het glasraam in de **kapel van O.-L.-Vrouw** toont de hemelkoningin met een kroon van twaalf sterren zoals in de *Apocalyps* is beschreven (Apoc. 12:1). Ze is gekleed in een plechtstatige rode mantel en zit op een troon met het Jezuskind rechtstaande op haar schoot. In de helblauwe hemel die hen omringt staan de twaalf tekens van de dierenriem als een verwijzing naar Christus' koningschap van het heelal. De tekst is een aanroeping van de Maagd Maria als koningin, 'Beata Maria Virgo Regina'.

Op het glasraam in de kapel die aan haar toegewijd is, knielt **Sint-Rita** (begin 15de eeuw), in augustinessenhabijt voor het kruis. De legendarische doorn uit de doornenkroon van Jezus raakt haar hoofd en zal haar voor altijd het stigma van de Christuswonde doen houden. Onderaan het kruis bloeit niet alleen de legendarische wonderbare roos, een van haar attributen, maar ook een overvloed aan druiven verwijzend naar het bloed van Christus en de eucharistie. Op het linker-raam draagt de kerkleer en ordestichter Augustinus, gekleed als bisschop, een boek en een veer ten teken van zijn geleerdheid. Het traditionele vlammeende hart komt hier niet voor.

In de derde kapel staat **Thérèse van Lisieux** (19de eeuw) in het habijt van de ongeschoeide Karmelietessen. Het rechterraam toont een wereldbol (voor haar patroonschap van de missionarissen), een vlammend hart (voor de vurige liefde), rozen (voor de liefde) en de zon en het kruis (voor de liefde van Christus). De tekst onderaan komt uit de tweede brief van Paulus aan de Korintiërs: 'niet geveinsd in de liefde' (2 Kor. 6:6). Op het linker raam verwijst een harp naar het loven van God, een duif naar de zuiverheid en zachtmoedigheid en de adelaar naar de contemplatie. De Latijnse tekst is van Augustinus: 'waar liefde is, is geen pijn'.

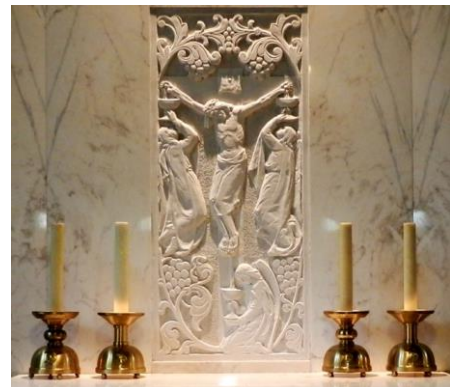
De laatste kapel, toegewijd aan **Elisabeth van Thüringen** (13de eeuw), toont op het centrale raam de heilige koninklijk gekleed en gekroond. Aan haar voeten benadrukken haar attributieve mand met broden en rozen haar legendarische liefdadigheid voor de armen. Deze symbolen worden verder uitgewerkt in de ramen: de kan voor water, de korenaren voor het brood, de papaver voor de vertroosting van zieken en armen. De drie ramen worden verbonden door de regenboog als een teken van de bemiddelingsrol van Elisabeth in het verbond tussen God en de mens, nog bevestigd onderaan door de aanroeping 'Sancta Theresia intercede pro nobis' (bid voor ons).

In de kapellen van de heilige Rita en O.-L.-Vrouw zijn aan de westzijde bijna onopvallend bijzonder fijne **biechtstoelen** ingebouwd. Het binnendeel, de contactplaats tussen priester en biechteling, is uitgewerkt in hout. De voorzijde is een vlakke donkergrijs geaderde marmeren plaat met middenin een koperen deur voorzien van de siermotieven kruis en wijnranken want 'Wie in Mij verbonden blijft zal goede vruchten voortbrengen' Joh. 15:7. In de dwarsbeuk staan gelijkaardige biechtstoelen (foto).

In de noordelijke zijbeuk vinden we van oost naar west de Winterkapel, de kapel van de heilige Antonius van Padua en van Sint-Christoffel.

De altaren van deze kapellen hebben een gelijkaardige structuur met de zuidelijke altaren, maar de marmeren bas-reliëfvoorstelling op het altaar van de **Christoffelkapel** is wel bijzonder. Omgeven door wijnranken vol druiven vangen drie engelen het bloed dat uit Christus' wonden stroomt op in kelken. Het altaar van **Sint-Antonius** geeft dan weer een gestileerd kruis weer boven het bas-reliëf met uitsluitend wijnranken, hier het eucharistisch motief van Jezus' bloed. De koperen kandelaars dragen de dooreengevlochten initialen van de heiligen, 'SC' en 'SA'.

De **glasramen** in deze kapellen tonen centraal de vereerde heilige en zijn symbolisch sterk geladen. Ze zijn alle van glazenier Jos Michiels uit 1960. De **christoffelramen** baden in een hemels koningsblauw. De legendarische Christoffel waadt door het water met het Jezuskind op de schouders. Het Kind maakt een zegenend gebaar. Christoffel steunt op een staf die volgens de legende ging bloeien nadat hij hem in opdracht van Jezus geplant had. Links en rechts kijken een slang, symbool voor de voorzichtigheid 'prudentia' en een ooievaar, symbool voor de waakzaamheid 'vigilantia' toe.

In de **Sint-Antonius van Paduakapel** toont het glasraam de heilige (1195-1231), blootsvoets, in schakeringen van het traditionele bruin van de franciscaanse pij met om de lenden de koord voorzien van de drie knopen die verwijzen naar de drie kloostergeloften. Hij draagt het boek dat verwijst naar zijn professoraat te Padua en naar zijn status van kerkleraar. De figuren links en rechts verwijzen naar de legende waarbij Antonius een dode (links) tijdelijk tot leven wekt om voor de rechter (rechts) te getuigen over de onschuld van Franciscus' vader die beschuldigd werd van moord.

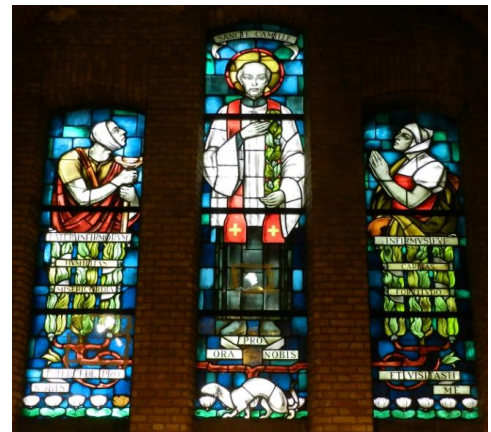

De winterkapel is toegewijd aan de **heilige Camillus** en aan **Sint-Jozef**. Hiervan getuigen de glasramen.

Sint-Jozef staat centraal in de typische voorstelling met Jezus als kind aan zijn voeten en met in de hand een bloeiende lelietak, teken van zijn zuiver hart. Op het **linker raam** worden de witte lelies uitbundig herhaald te midden van de symbolische verwijzingen naar zijn patroonschap enerzijds van België met de Sint-Michielskathedraal te Brussel, de doopvont van de Sint-Bartolomeüskerk te Luik en een retabel met O.-L.-Vrouw van Vlaanderen (boven) en anderzijds van het huisgezin met het kind te midden van witte rozen, symbool voor de zuivere liefde (onder). Op het rechter raam duiden enkele witte duiven op Jozefs zachtmoedigheid. De Sint-Pietersbasiliek met de pauselijke tiara (boven) staat voor zijn patroonschap over de Katholieke Kerk, uitgeroepen in 1870, het aambeeld en het schrijnwerkersgerei zoals een zaag en planken, staan voor 'Sint-Jozef Arbeider', zoals de patroon van de (handen)arbeid wordt genoemd.

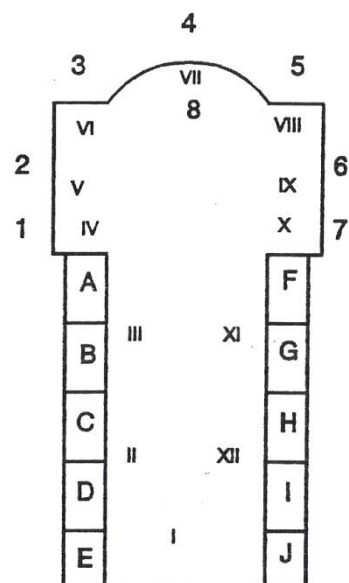
Het glasraam met **Sint-Camillus** (1550-1614) verhaalt de beoefening van de daden van barmhartigheid door deze heilige die bekend stond om zijn zorg voor lichamelijk en geestelijk zieken. De kreupelen op de zijramen vermelden deugden die hem typeren: 'humilitas', (nederigheid), 'misericordia' (medelijden), 'caritas', (naasteliefde) en 'fortitudo' (moed). De groene olijftakken staan zowel symbool voor de geneeskrachtige olie en de zalving van stervenden als voor de vrede. Onderaan dwaalt een hermelijn tussen waterlelies; beide symboliseren de zuiverheid.

In de **winterkapel** hangt, zoals op het hoogkoor, een heerlijke bolvormige koperen luchter met geel glas, versierd met o.m. het Chiroteken 'PX', dat bovenaan ook verweven is met de Griekse letters alfa en omega, symbolen voor de almacht van Christus zoals beschreven in de *Apocalyps* (1:8): *'Ik ben de Alfa en de Omega, zegt God de Heer, Hij die is en die was en die komt, de Albeheerser'*.

De glasramen

BOVENRAMEN I-XII		ROOSVENSTERS 1-7	
Het kerkelijk jaar		De 7 sacramenten	
I	Advent	1	Doopsel
II	Kerstmis – Driekoningen	2	Biecht
III	Vasten	3	Priesterschap
IV	Intrede in Jeruzalem	4	Eucharistie
V	Laatste Avondmaal en Kruisiging	5	Huwelijk
VI	Graflegging	6	Vormsel
VII	Pasen	7	H. Oliesel
VIII	O.-H.-Hemelvaart		
IX	Pinksteren		
X	H. Drievuldigheid		
XI	Sacramentsdag		
XII	H. Hart		
RAMEN ZIIKAPELLEN NOORD		BENEDENRAMEN KOOR	
A	St.-Camillus	8	Engelenkoor
B	St.-Jozef		
C	St.-Antonius van Padua		
D	St.-Christoffel		
E	winterkapel		
RAMEN ZIIKAPELLEN ZUID			
F	O.-L.-Vrouw		
G	St.-Rita		
H	St.-Theresia		
I	St.-Elisabeth		
J	Doopkapel		

De oorspronkelijke glasramen geplaatst in 1930 worden reeds 14-15 jaar later, op het einde van de Tweede Wereldoorlog, volledig vernield door de 'vliegende bommen' die de buurt teisterden. Het programma van deze ramen ligt volledig in lijn met de toewijding van de kerk aan Christus Koning. Het ontwerp van toenmalig kanunnik A. Croegaert, leraar liturgie aan het Groot Seminarie te Mechelen, is volledig toegespitst op voorstellingen van de liturgie, van de sacramenten en van een schare van heiligen. Het grootste deel van het concept verwijst thematisch naar het koningschap van Christus, de groei van Zijn Koninkrijk door de genade en de volkomenheid van zijn Rijk in de eeuwige glorie. De uitvoering van deze glasramencyclus wordt onder de leiding van architect Joseph Smolderen toevertrouwd aan niet minder dan zeven ateliers:

- J.J. Vosch uit Elsene: de bovenramen van de westgevel (de Advent) en van de noordermiddenbeuk (Kerstmis, Driekoningen, de Vasten) en de roosvensters van de benedendwarsbeuk;
- Camiel Annys (1885-1955) en zijn echtgenote D'Hondt uit Brugge: de ramen in de linkerdwarsbeuk (Palmzondag, Witte Donderdag, Goede Vrijdag en de Graflegging);
- Florent-Prosper Colpaert (1886-1940) uit Brussel: de 10 ramen in de apsis (Pasen) en de ramen in de doopkapel, alle op basis van ontwerpen van de Antwerpse kunstenaar Eugene Yoors (1879-1975);
- J. Wyss, opvolger van het Atelier R. Evaldre uit Brussel: de ramen in de rechterdwarsbeuk (Pinksteren);
- Jacques Blockhuis (firma) uit Antwerpen: bovenramen van de rechtermiddenbeuk (Sacramentsdag) m.u.v. het H. Hartraam, naar een ontwerp van Eugene Yoors;
- Pamphile Tuerlinckx (1905-1995) uit Mechelen: het H. Hartraam in de rechtermiddenbeuk;
- V. De Vuyst & Cie (firma), kunstglasschilders uit Brussel: de benedenramen van het hoogkoor (Engelenkoren en de Eucharistie) en het roosvenster.

In de pastorie plaatst Frans Calders (1876-1947) enkele jaren later, in 1933, glas-in-loodramen met voorstellingen van Christus Koning, de Goede Herder, St.-Camillus (patroonheilige van de toenmalige pastoor Camille Jan Van Herck), St.-Cecilia en St.-Franciscus Xaverius.

Voor de **nieuwe glasramen geplaatst vanaf 1965** neemt **Armand Calders** (Antwerpen 1934-2003) de liturgische visie van A. Croegaert gedeeltelijk over. Op advies van de Commissie voor Monumenten en Landschappen wordt echter overgestapt naar meer symbolische voorstellingen die het verticale

van de architectonische raamconstructies beklemtonen. De figuren worden gestileerder en de symboliek krijgt meer aandacht.

De thematische glasramen

Door de ganse kerk lopen verschillende reeksen thematische glasramen. Ze worden alle geplaatst vanaf 1962 door Jos Michiels (1906-1999), een medewerker in het atelier Calders.

De bovenramen tonen momenten van het **liturgisch jaar**, telkens met de voorstelling van figuren uit het Nieuwe Testament samen met een verwijzing naar het Oude Testament.

Het kerkelijk jaar begint met de verwachting van Christus, de voorbereiding van Kerstmis, de **advent** (westdoksmaal). Boven de tekst '*ecce veniet*' (zie Hij zal komen; introitus van de 2de zondag van de advent) wordt de komst van Christus verkondigd door de profeet Jesaja. Links van hem volgen Maria met boven haar hoofd de H. Geest ten teken van haar uitverkiezing en de aartsengel Gabriël die haar de blijde boodschap verkondigde. Johannes de Doper, voorloper van de Verlosser, sluit deze rij af.

De twee hoge glasramen van **Kerstmis** (noordkant middenbeuk) tonen Maria met het Kind op haar schoot en boven haar hoofd de ster die de Wijzen naar Bethlehem zal voeren en Sint-Jozef met zijn timmermansattribuut de zaag. Zeer ongewoon houdt aartsvader Abraham naast het traditionele zwaard voor het offer van zijn zoon Isaak ook een winkelhaak in de hand. Deze unieke voorstelling gaat blijkbaar terug op een 16de-eeuws fresco in de Vaticaanse bibliotheek. De verantwoording hiervoor is echter voorlopig onduidelijk.

De ranke figuren van de **Drie Koningen** hebben weinig van de traditionele voorstellingen, enkel aan hun kroon en de geschenken die ze tonen kunnen we hen identificeren. Zij worden begeleid door Koning David, met zijn harp, die met een van de aan hem toegeschreven psalmteksten zingt: 'in manu eius et potestas et imperium' (in Zijn hand is de macht en de heerschappij; Mal. 3:1, het introitus van het Feest van de Openbaring, alias Driekoningen).

De volgende zes ramen geven een voorstelling van de **Vasten**. Op het eerste raam staat Mozes met de twee tafelen van de wet (boek Exodus), een voorafbeelding van de 40-dagenvasten die ook Christus doormaakt. Op het laatste raam alludeert Elias met de kruik aan zijn voeten op het wonder van de vloeiende olie (1 Kon. 17:8-16).

De vier middelste ramen geven het relaas van Christus die in de 40 dagen durende vastenperiode in de woestijn op de proef gesteld wordt door de duivel (Mt. 4).

De vier reeksen van drie ramen in de noorderdwarsbeuk verhalen van west naar oost: de **intrede in Jeruzalem** (Palmzondag), het **Laatste Avondmaal** (Witte Donderdag), de **kruisiging** (Goede Vrijdag) en de **graflegging** (Goede Vrijdag).

Op het eerste raam doet Christus zegenend en gezeten op een ezel zijn **intrede in Jeruzalem** als vervulling van de voorspelling van de profeet Zacharias *'ecce rex tuus venit mansuetus'* (zie uw Koning komt zachtmoedig tot u; Mt. 21:5). Hij wordt met palmtakken bejubeld onder het zingen van *'Hosanna filio David'* (Hosanna zoon van David; Mt. 21:9).

Bij het **Laatste Avondmaal** (tweede raam) wordt Christus omringd door 11 van de 12 apostelen, zonder Judas. Jezus toont het brood en de wijnkelk, zijn lichaam en bloed dat zal geofferd worden, *'hoc est corpus meum quod pro vobis datur'*, de woorden uit de eucharistie: *'Dit is Mijn lichaam dat voor jullie gegeven wordt'* (Lc. 22:19).

De Koning der Joden *'Rex Judeorum'* met de doornenkroon en de borstwonde van de lanssteek sterft aan het **kruis** (derde raam) omgeven door Maria Magdalena, de berouwvolle zondares met haar lange haar en zijn voorloper Johannes de Doper die Jezus eerder had aangeduid als het Lam Gods, in 1 Kor. 5:7 hernomen als: *'ons Paaslam dat geslacht wordt'* (*Pascha nostrum immolatus est Christus*).

De **graflegging** (vierde raam) wordt niet getoond, maar gesuggereerd door o.m. enkele passiewerk-tuigen: de doornenkroon, de nagels van het kruis en elementen van de omgeving: het rotsblok dat voor het graf is gerold en bovenaan drie donkere cipressen. De cipres die eeuwen oud kan worden is typisch voor begraafplaatsen in mediterrane landen. Hij verwijst naar droefheid en dood, maar vooral naar het eeuwige leven, zoals zijn Latijnse naam *'sempervivum'* ook aanduidt. Achter de cipressen straalt het heldere rood van de allesoverwinnende Liefde. Christus' moeder Maria kijkt toe in orante-houding, vol overgave (rechts). Maria Magdalena (links), de vrouw die Jezus op zijn tochten vergezelde (Lc. 8:1-2) draagt de kruik met de balsem waarmee ze het dode lichaam zal zalven (Mt. 16:1).

Pasen vormt het centrale thema op de tien ramen van het hoogkoor.

In het midden rijst de zegevierende Christus in helderwit gewaad op uit het graf boven de symbolische voorstelling van het **liefdeoffer**, de pelikaan die met eigen bloed zijn jongen voedt. Een soldaat beschermt zijn ogen tegen het verblindende licht. De vissen onderaan zijn eveneens een symbool voor de leven-gevende Christus. Het Griekse woord voor vis *'ichthus'* is overigens een acrostichon voor Christus.

Aan zijn rechterzijde belichten drie belangrijke figuren **verschijningsmomenten** van Jezus na zijn verrijzenis. De verschijning aan zijn moeder stamt uit de overlevering. Maria kijkt liefdevol naar het zegegebaar van haar zoon. De lelies benadrukken haar zuiverheid. Maria Magdalena met haar attributen het lange haar en de balsemkruik roept: *'Rabboni'*, *'meester'*, wanneer ze Hem herkent na de verrijzenis, waarna Jezus antwoordt: *'Noli me tangere'* (raak me niet aan; Joh. 20:17). Naast haar herkent ook de apostel Tomas de Heer door op de wonde in Zijn hand te duiden (Joh. 20:28). De brandende olielamp symboliseert het geloof, in dit geval het herwonnen geloof, van de *'ongelovige Tomas'* in zijn Meester.

Aan Christus' linkerzijde staan drie van de belangrijkste **verkondigers** van de verrezen Heer. Johannes en Petrus zijn de eerste getuigen van het lege graf waaruit Jezus was opgestaan. De apostel **Johannes** in staat ook hier in zijn traditionele voorstelling als jonge baardloze man met zijn attribuut de adelaar. In het evangelie waarnaar het boek onderaan verwijst beschrijft Johannes op een poëtische wijze de koninklijke waardigheid van Jezus. De legendarische gifbeker met de slang illustreert dat Johannes zoals alle heiligen door de kracht van het geloof zelfs de grootste tegenkantingen overwint. **Petrus** herkennen we aan de sleutels waarmee Jezus hem de toegang tot het Koninkrijk verleent en hem ook aanstelt tot hoofd van de Kerk (Mt. 16:18-19). Maar ook zijn zwakheid wordt in beeld gebracht met de haan die kraait wanneer hij Christus tot driemaal toe verloochent (Mt. 26:69-75).

Paulus, het zwaard van zijn marteldood in de hand, kijkt de toeschouwer recht in de ogen. Hoewel hij geen van de oorspronkelijke twaalf apostelen is noch getuige van het leven van Christus, is hij de krachtadigste verkondiger van de boodschap, zeker in zijn brieven aan christengemeenschappen. Hiernaar verwijst de schriftrol.

De statige **engelen** in stralend wit gewaad uiterst rechts en links, staan boven witte margrieten die de waarachtigheid en de idealistische liefde van Jezus symboliseren. De ene (zuidkant) wijst naar de hemel de andere (noordkant, foto) houdt een staf bekroond met een rood kruis in de hand. Beide verkondigen '*surrexit*' (Hij is verrezen; Lc. 24:5-6). Deze beide ramen staan in directe verbinding met de acht benedenramen van het hoogkoor.

Samen vormen ze een voorstelling van de negen **engelenkoren**. Ze zijn in de Bijbel de boodschappers van God. De hemelse rangorde van de engelen wordt eerst in de 5de eeuw vernoemd door de theoloog Dionisius en wordt later overgenomen door Thomas van Aquino (1225-1274). Van noord naar zuid zijn volgende engelen weergegeven: '*Virtutes*', de Krachten, met bekruste lans en weegschaal; '*Principales*', de Vorstendommen, met leliestaf en boek met kruis; '*Throni*', de Tronen, met de 'vlammende wielen van Gods wagen' uit het visioen van de profeet Ezechiël (Ez. 1:4-22); '*Seraphim*', de Serafijnen, in het vlammend rode kleed God lovend met het drievoudige '*Sanctus*'; '*Cherubin*', de Cherubijnen, in een blauw kleed, dat verwijst naar het verstand; '*Dominationes*', de Heerschappijen, zijn samen met de '*Potestas*', de Machten en de '*Virtutes*', de Krachten, de bevelhebbers van de Hemel, voorgesteld met bekruste lans. De engel van de Heerschappijen draagt ook een globe, teken van de macht; '*Archangeli*', de Aartsengelen, in wapenrusting en met het zwaard in de hand, worden ingezet voor buitengewone zendingen, zoals Michaël voor het Laatste Oordeel.

In de O.-L.-Vrouwekoorkapel wordt het liturgisch thema verder gezet met de **Hemelvaart**. In wit gewaad, met een rood element dat verwijst naar de liefde, gaat Christus op naar de hemel. Met de rechterhand maakt Hij een zegenend gebaar, in de linker- houdt Hij een aardbol of - eerder - een globe van het universum, symbool van zijn almacht. Ook de tekst verwijst ernaar '*Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra*' (Mij is alle macht gegeven in de hemel en op aarde; Mt. 28:18). Aan zijn zijde staan twee van de aanwezigen bij zijn hemelvaart, Johannes met zijn attribuut de kelk en Petrus met de sleutels.

Zes ramen in de zuiderdwarsbeuk geven samen het feest van **Pinksteren** weer. In het linkse triptiek staat Mozes centraal als vertegenwoordiger van het Oude Verbond. Hij heeft de boodschap van God ontvangen, de twee stenen tafelen van de Wet. De drie ramen rechts verwijzen naar het Nieuwe Testament: de Geest die met Pinksteren neerdaalt, verzinnebeeld door de witte duif, en het licht in de vorm van een stralendriehoek, symbool voor de Goddelijke Drie-eenheid. De belangrijkste aanwezigen bij dit gebeuren staan in de lichtstraal: Maria, Johannes en Petrus. De twaalf gestileerde vurige tongen (Hand. 2:3) vertegenwoordigen de twaalf apostelen.

Deze reeks wordt aangevuld met voorstellingen van drie feestdagen: van de **Heilige Drievuldigheid**, de 1ste zondag na Pinksteren (zuiderdwarsbeuk), van **Sacramentsdag**, de 2de donderdag na Pinksteren en van het **Heilig Hart**, de vrijdag van de week na Sacramentsdag (zuidelijke middenbeuk).

Het koningschap van Christus komt sterk tot uiting op het raam van de **Heilige Drievuldigheid**, waar de drie goddelijke personen als gekroonden worden voorgesteld. De Vader en de Zoon dragen elk ook de globe met een kruis als teken van de goddelijke almacht. De zegenende figuur met baard links, hoewel als oudste voorgesteld, is wel Christus. Hij is gekleed als priester met stoel, gesp en koorkap. Jezus aan de rechterhand van de Vader. Rechts houdt de Vader de scepter in de hand, teken van opperste macht terwijl het niet-manipuleerbare van Gods Geest verzinnebeeld wordt door de witte duif. 'Dominus sedebit rex in aeternum' (de Heer zal zetelen in eeuwigheid; Ps. 29:10).

De zes ramen voor **Sacramentsdag** verwijzen alle naar de eucharistie. De oudtestamentische figuren Melchisedech (uiterst links) en Mozes (uiterst rechts) gelden als prefiguraties van de Eucharistie. In de vier middelste ramen prijken even zo veel heiligen die een grote verering toonden voor de Heilige Eucharistie. Van links naar rechts: de kerkleraar Thomas van Aquino (1225-1274) stelde de liturgie van Sacramentsdag samen, o.m. de gekende hymne *Pange Lingua*; de Luikse mystica Juliana van Mont-Cornillon (1193-1258) ijverde voor de instelling van het feest van Sacramentsdag; Sint-Norbertus (1080-1134), de stichter van de orde van Prémontré en van de Antwerpse Sint-Michielsabdij, bestreed de ketterij van Tanchelm die het sacrament van de Eucharistie ontkende; en ten slotte Theresia van Lisieux (1873-1897), afgebeeld met de traditionele rozen die ze strooide bij de processies van Sacramentsdag. De tekst is een antifoon uit het morgenofficie van Sacramentsdag 'Christum Regem adoremus dominantem gentibus' (laten we Christus Koning aanbidden die heerst over de volkeren).

De laatste reeks van zes ramen uit deze cyclus is gewijd aan het **Heilig Hart**. De centrale figuur is uiteraard Christus Koning (derde raam) in koninklijk purperen gewaad, de rechterhand zegenend boven het gekroonde hoofd en de scepter van de koninklijke macht in de linkerhand. Op zijn borst prijkt het rode hart, symbool voor zijn allesomvattende Liefde. Hij wordt omringd (links) door de Vlaamse heilige cisterciënzerin Lutgardis (1182-1246) en Paus Pius XI (paus van 1922 tot 1932) die met zijn encycliek *Quas primas* (1923) de feestdag van Christus Koning instelde. Rechts staat Margaretha Maria Alacocque (1647-1690). In talrijke visioenen zou Jezus haar aangespoord hebben de devotie van het H. Hart te verspreiden. Kardinaal Van Roey, aartsbisshop van Mechelen van 1926 tot 1961, houdt het kerkmodel van de basiliek van H. Hart van Koekelberg vast. Deze kerk stond ook model voor de Antwerpse Christus Koningkerk. Ten slotte vertegenwoordigt Mateo Crawley-Boevey de door hem gestichte orde der picpussen, de paters van de Heilige Harten. De bekendste Vlaamse picpus was pater Damiaan. De tekst is een lofzang op de Koning der Koningen en de Heer der Heren 'Rex Regum, Dominus dominantium' (Apoc. 19:16).

De glasramen in de koorruimte

In het koor bieden de **glasramen** voorstellingen van de **zeven sacramenten**. Het thema start in de dwarsbeuk aan de noordkant met het doopsel en eindigt aan de zuidkant met het H. Oliesel.

Aan de noordkant verwijzen de ramen met de sacramenten van het 'doopsel' en de 'biecht' naar de vergeving van de zonde. Het doopwater, de waterlelies en een schelp symboliseren de rituele zuivering door het eerste sacrament, het '**doopsel**' dat ook de erfzonde wegwist en de dopeling opneemt in de kerk van Christus. De priesterhand op het raam van de '**biecht**' geeft de absolutie met de woorden '*ego te absolvo*', ik schenk u vergiffenis. De symbolische handen staan tussen de kettingen die de mens ketenen door het kwaad (rechts) en de sleutel die aangereikt wordt voor de vergeving van de zonden door de biecht (links).

In de koorkapel van het H. Sacrament geeft het roosvenster het sacrament van het **'priesterschap'** weer, gesymboliseerd door de 'handoplegging' in het midden (foto). Rechts en links toont de kelk de eucharistie en het evangelieboek de verkondiging. De verbinding wordt gemaakt door de priesterstool. De tekst boven verwijst naar de priesterroeping (Mc. 3:13) en onderaan staat een aanroeping van de Moeder van Christus 'Gij Moeder, Koningin der priesters, heilig diegenen die uw zoon gekozen heeft).

Uiteraard is de **'eucharistie'** het onderwerp voor het glasraam in de apsis achter het hoofdaltaar. Onder de kelk met hostie, de eucharistie, verwijzen binnen hetzelfde thema, de broden en de vis naar de vermenigvuldiging van de broden en de vissen (Joh. 1:6-13) tussen een tekst uit het Onze Vader 'geef ons heden ons dagelijks brood'. Links wordt de belangrijkste onder de hoofddeugden weergegeven, de liefde of 'caritas', met Christus als de goede herder, rechts een van de acht zaligsprekingen uit de Bergrede (Mt. 5:1-12), 'zalig de vredesstichters', een vrouw omringd door olijftakken, de vredesymbolen. Het raam wordt bekroond met de figuur van Thomas van Aquino die een grote verering koesterde voor de Eucharistie en hier een boek draagt als teken van zijn geleerdheid. De duif die symbool staat voor de H. Geest en de wijsheid en de ster, die de waarheid verbeeldt, omgeven zijn gelaat.

Het sacrament van het **'huwelijk'** is weergegeven in het O.-L.-Vrouwekoor. Het glasraam in de vorm van een vierpas toont de verstrengelde handen van de huwenden verbonden met een stoel en met links en rechts twijgen van de vijgenboom, symbool van de vruchtbaarheid. De teksten zijn ontleend aan het Nieuwe Testament 'quod ergo deus non junxit homo non separet' (wat God heeft verbonden zal de mens niet scheiden; Mt. 19:3-6) en aan een brief van Paulus 'sacramentum hoc magnum est' (dit geheim heeft een diepe zin; Ef. 5:32)

Aan de zuidkant verwijzen het **'vormsel'** en het **'Heilig Oliesel'** thematisch naar het ritueel van de zalving, het teken van het kruis gegeven met gewijde olie. Bij het vormsel wordt de jonge man of vrouw gezalfd voor het leven met de verlossende woorden 'confirmo te', ik vorm u, m.a.w. ik bekrachtig het doopsel. De zalving met het Heilig Oliesel bij de overgang naar het eeuwige leven sterkt de stervende met de kracht van Gods Geest. Naast de priesterhand die met de duim de zieke zalft brengt de duif uitgezonden door Noach de palmtak (links) naar de ark (rechts) (Gen. 7-8). Het is een teken dat het lijden voorbij is en staat symbool voor de hoop.

De sculpturen

De aangrijpende **Kruisweg** (1957) is zoals bijna alle beeldhouwwerk in de kerk van Alfons De Roeck. De 14 halfverheven taferelen van de kruiswegstaties zijn erg fraai uitgehouwen in witte natuursteen.

Opvallend in het kerkinterieur is de reeks van **16 beelden** in de middenbeuk en op het hoogkoor. Op enkele sculpturen na zijn ze alle door dezelfde kunstenaar **Alfons De Roeck**, vervaardigd in natuursteen en geplaatst in 1956 en 1957.

Ter hoogte van de dwarsbeuk waken de belangrijkste apostelen: **Petrus** (aan de noordkant) met de sleutel van het Koninkrijk in de rechterhand (hoewel hij traditioneel 2 sleutels draagt) en het boek in de linkerhand. Aan de zuidkant steunt **Paulus** op zijn marteltuig, het zwaard waarmee hij onthoofd werd. De schriftrol in zijn linkerhand identificeert hem als de schrijver van de vele brieven die in het Nieuwe Testament zijn opgenomen.

Op het **hoogkoor** staan in de halfronde apsis **acht meer dan levensgrote (2 m) heiligenbeelden** opgesteld (A. De Roeck, 1956). Van noord naar zuid: de zalige Joannes van Ruusbroec, de St.-Eligius, St.-Willibrordus, St.-Gummarus, St.-Rumoldus, St.-Norbertus, St.-Amandus en St.-Jan Berchmans. Eligius, Willibrordus en Amandus zijn de belangrijkste vertegenwoordigers van de kerstening van Antwerpen in de 7de en 8ste eeuw. De grootste Antwerpse 19de-eeuwse neogotische kerken zijn naar deze heiligen vernoemd. Eligius wordt voorgesteld als bisschop met zijn attriboot, de hamer, in de linkerhand, wat verwijst naar zijn functie als goudsmid. Gummarus en Rumoldus (Rombout) (7de eeuw) zijn volgens de legende de stichters van resp. Lier en Mechelen. Norbertus speelt in de 12de eeuw de beslissende rol voor de oprichting van het Antwerpse O.-L.-Vrouwekapittel en de grootse Sint-Michielsabdij in de wijk 'laag Kiel' die reikte tot het huidige 'Antwerpen zuid' waar zich vandaag de Christus Koningkerk bevindt.

De beide heiligen aan de noord- en zuidkant zijn van een ander type. De 14de-eeuwse Vlaamse heilige **Jan van Ruusbroec**, uit Ruisbroek nabij Brussel, geldt als een van de grootste Vlaamse mystici. Hij staat hier als de eenvoudige kloosterling, met pen en schriftrol wat verwijst naar zijn belangrijke Middelnederlandse werken. Aan de zuidkant staat Jan Berchmans, een jezuïet uit het begin van de 17de eeuw, geboren in het Brabantse Diest. Hij wordt vereerd als de patroon van de jeugd. In de middenbeuk plaatst De Roeck in 1957 beelden van Paus Pius X en de heilige Ernestus (aan de noordkant) en de heilige Jozef Calisans en de heilige Camillus (aan de zuidkant).

Tegen het doksaal van de hoogzaal zijn nog twee beelden geplaatst. **St.-Franciscus Xaverius** (1506-1556) ligt mee aan de basis van de oprichting van de jezuïetenorde en is een van de belangrijkste jezuïeten-missionarissen van het midden van de 16de eeuw. Hij wordt geflankeerd door de enige vrouwelijke heilige van deze beeldengalerij, **St.-Cecilia**. Deze Romeinse martelares gestorven in 230 is de patrones van de muziek en de muzikanten en staat wel heel toepasselijk bij het orgel.

Beide beelden zijn misschien niet van Alfons de Roeck, maar van de Antwerpse beeldhouwer van Nederlandse afkomst Albert Meertens (1904-1971). In de jaren 1930 studeert hij aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten waar hij mogelijk opdrachten uitvoert voor Alfons De Roeck.

De lichtarmatuur

Zeer opvallend is de lichtarmatuur in het hoogkoor en in de zijkapellen. In 1937 ontwerpt Frans Calders de neobyzantijnse bolle glas-in-koperluchters, een techniek die in het interbellum erg gewaardeerd wordt en nu volledig terecht hernieuwde aandacht krijgt. De zachtbruin getinte glazen bollen zijn gevat in een fijne koperen draagstructuur. Het geheel komt over als een wereldbol die opgehangen is aan een ketting met o.m. de letters 'P' en 'X', het Christusmonogram.

Het orgel

Het orgel wordt ingewijd op 9 augustus 1930, slechts enkele dagen na de ingebruikname van de kerk. Het instrument werd gebouwd door de beroemde Duitse orgelbouwer Johannes ('Hans') Klais (Bonn 1890-1965). Het is uniek om uiteenlopende redenen.

Het instrument is elektropneumatisch met vier handklavieren en een pedaalklavier, 72 registers en 28 koppelingen. De 5564 tinnen, koperen en houten pijpen hebben afmetingen die variëren van 8 meter tot 7 millimeter. Het gebruik van koper voor de pijpen was een primeur voor ons land.

Dit Klaisorgel is een van de grootste in ons land. Hoewel het orgel enorme afmetingen heeft, 14,5 m breed bij 12 m hoog, oogt het geheel bijzonder open en helder dankzij de ingenieuze opstelling die volledig in harmonie is met de architectuur van de kerk. We behouden volledig zicht op de vier bijzonder hoge glasramen van het doksaal doordat de orgelpijpen haast geometrisch verdeeld zijn tussen, onder en naast de ramen met de voorstellingen die verwijzen naar de Advent. Daardoor is het ook het mooiste Klaisinstrument in onze streken.

Net als de kerk in haar geheel is het orgel ook als monument beschermd in 1988. In dat jaar beslist men ook tot een grondige restauratie. Vooral de temperatuurverschillen veroorzaakten condensatie op de pijpen. Maar door een ingenieuze nieuwe verwarmingsinstallatie die de prachtige marmeren vloer volledig intact laat zijn deze problemen verleden tijd.

Het eerste orgelrecital wordt in 1930 gegeven door de legendarische Flor Peeters, de toenmalige organist van de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen.

De Christus Koningkerk beschikt ook nog over een kleiner orgel in het koor. Dit instrument werd vroeger door Flor Peeters in zijn studio in het conservatorium als studieorgel gebruikt.

Het **'Orgelcomité Kristus-Koning'** organiseert sinds 1991 jaarlijks een orgelcyclus om het Klais-instrument in de kijker te stellen. Naast concerten wordt ook één keer per maand een concertmis of koormis aangeboden. Info: www.kristus-koning.org

BIBLIOGRAFIE

Antwerpen. Christus Koningkerk. Beeld en symboliek in glasramen, mm. Hugo Van Puymbroeck en Luc Vermoesen, Madeleine Manderyck, Armand Calders en Jan Defauw, Lannoo, Tielt, 2007
Van sprookjestuin tot modelstad, Antwerpen 1930 en de tentoonstellingswijk, Dirk Laureys en Serge Migom, Erfgoedgids, Provincie Antwerpen, 2005
Architectuurgids Antwerpen, 1993, p.229-230
Église du centenaire, guide explicatif des verrières, Exposition Internationale Anvers 1930, 1930
Christus-Koningparochie, Luc Vermoesen, 2009

Wikipedia, Richard Bot [uit: G. Harinck e.a.(red.), *Christelijke Encyclopedie* (Kampen 2005)]

Plan 'De vrijheid van Antwerpen', tekening W. De Schampelaere, *De Stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17de eeuw*, Gemeentekrediet van België, 1978

www.heiligen.net

<http://www.kristus-koning.be/>

www.openkerken.be

<http://www.anthemis.nl/aroma/cypres.htm>

COLOFON

Tekst: Jan Vanes

Eindredactie 2017: Rudi Mannaerts

Foto's: Jan Vanes